

Filistin Direnişinde Kadınların Rolü

Özet

Filistin mücadelesinde kadınlar merkezi bir rol üstlenmişlerdir. Bu rolün en belirgin tezahürlerinden biri, Mescid-i Aksa'yı ve halkı yerinden edilen, toprakları işgale uğrayan, çoğu zaman hem doğrudan hem de açlıkla katliama maruz kalan Gazze'yi terk etmeme konusunda göstermiş oldukları kahramanca duruştur. Filistinli kadınlar, Mescid-i Aksa üzerindeki işgalci güçlerin ve yerleşimcilerin zaman ve mekân bakımından tam bir kontrol kurma yönündeki emellerini, kararlı direnişleriyle boşa çıkarırken, Gazze'de benzerine az rastlanan bir direnişin ve sabrın sembolü olmuşlardır. Filistin'in tarih boyunca süregelen mücadelesinde Filistinli kadınlar, Kudüs şehrinde etkin bir şekilde yer almış; toplumsal yapının inşasına katkı sağlamış, Filistin diplomasisine katılmış, siyonist yerleşim politikalarına, Kudüs'ün Yahudileştirilmesine, zorla yerinden edilmeye, ev yıkımlarına ve Mescid-i Aksa'ya yönelik sürekli baskılara karşı dik bir duruş sergilemiştir. Mescid-i Aksa uğruna her türlü fedakârlığı göze alan çok sayıda kadın, Kudüs'ün taşları ve zeytin ağaçlarıyla şahitlik ettiği kahramanlık örnekleri sunmuştur. Zamanla sayıları giderek artan bu murabit kadınlar, Mescid-i Aksa'ya giriş, gizlenme ve baskılara karşı koyma konusunda çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Mescid'in avlularında erkek murabitlarla birlikte mücadele eden kadınların bu kararlı duruşu, bıçak intifadasının başlamasına ve işgalci güçlerin kalplerine korku salınmasına neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak 2016 yılında Mescid-i Aksa'ya düzenlenen baskınların sayısı en düşük seviyeye inmiştir. Öte yandan 7 Ekim 2023 yılında "Aksa Tufanı" sonrası baş gösteren İsrail soykırımına karşı kimi zaman bir anne, bir eş, bir evlat olarak şiddetli bombardıman ve sistemli kıtlık karşısında ailesini hayatta tutmaya çalışmış, kimi zaman bir doktor, bir hemşire yahut bir gönüllü olarak yaralılara yetişmeye, kimi zaman da bir basın mensubu olarak Gazze'nin sesi olmaya çalışmıştır. Onlar maruz kaldıkları bu insanlık dışı muameleye karşı çoğu zaman acılarını içlerine gömerek Gazze'nin direnişinde ön saflarda durmaktan ve vatanlarını savunmaktan geri durmamışlardır.

**Doç. Dr. Hacer Şahinalp,
İman Rûbîn Abdülazîz Ebû Hudûra**

Mardin Artuklu Üniversitesi

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde dini, kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler, kadınların toplumdaki konumlarını belirlemede ve kendi hak ve özgürlüklerini sahiplenmede referans noktaları olmuştur. Zikredilen bu referans noktalarından mülhem olarak, ideal olanla var olan, yaşamak ve mücadele etmek zorunda bırakılan şartlarla, kendileri gibi diğer insan ya da kadınların içinde buldukları şartlar arasındaki, yani realitede bile gözlemlenen derin uçurumlar kadın hareketlerinin tetikleyicisi olmuştur. Ailenin ve toplumun en önemli, mukaddes figürü olarak kabul edilen kadınların kitleler halinde gerçekleştirdikleri bu hareketler, içerisinde geliştiği toplumu değiştiren, dönüştüren, yeniden inşa eden pek çok katkıyı da içinde barındırmıştır. Her ne kadar kadın hareketleri Batı toplumlarında başlayan bir farkındalık ve bilinç düzeyine işaret ediyor gibi görünse de özellikle 19. yüzyıl sonrasında dünyanın diğer coğrafyalarında farklı dinamiklerle gelişen, aralıklı ya da sürekliliği olan kadın hareketlerinden bahsetmek mümkündür. Batı dışındaki coğrafyalarda farklı kültürel, siyasal ve sosyal dinamiklerden etkilenen kadın hareketleri, bilinenin ötesinde oldukça etkili sonuçlar doğurmuştur. Bu bölüm, kadın hareketleri çalışmalarında çoğu kez göz ardı edilen Müslüman kadın hareketlerinin güzel bir örneği olan Filistin kadın hareketinin 2000-2025 yılları arasındaki tarihsel sürecini, okuyucunun ve kamuoyunun dikkatine sunmayı amaçlamaktadır.¹

Filistinli kadınlar tüm dönemlerde hem inşa sürecine hem de kurtuluş mücadelesine aktif olarak katkı sunmuş; siyasi alanda da kendilerini kanıtlamışlardır. Bununla birlikte, kamusal alandaki temsilcileri kırılğan ve zayıf kalmıştır. Bu duru-

mun temel nedenleri arasında ataerkil kültür ile gelenek ve göreneklerin etkisi sayılabilir. Bunun bir sonucu olarak da Filistinli kadınların mevcut konumu ile tarihsel direniş geçmişi arasında derin uçurumların oluştuğu söylenebilir.

Kudüs denilince akla gelen ilk şey ve zihinde beliren ilk resim, gündelik faaliyetlerini sürdüren, ibadetlerini yerine getiren ve Mescid-i Aksa'nın kapılarında ribat halinde olan kadın figürleridir. Burada meydana gelen olaylar ve yaşanan hadiseler bu kadın figürleriyle yakından ilişkilendirilmiştir. Bu kadınlar, İsrail işgaline doğrudan karşı koyarak dikkat çekmişlerdir. Kudüs, Kudüslü kadınların farklı direniş biçimlerine sahne olmuştur; bunlar arasında ayaklanmalar, toplumsal hareketler, oturma eylemleri ve Mescid-i Aksa'nın avlularında gerçekleştirilen ribat faaliyetleri² yer almaktadır. Kudüs kadın hareketinin hedefi ve üstlendiği rol yalnızca bu türden direnişlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Mescid-i Aksa'nın tanıtımı, burada yaşanan olayların belgelenmesi ve bu gelişmelerin İslam dünyasına aktarılması gibi işlevleri de üstlenmiştir. Böylece onlar, Aksa'nın sesi ve konuşan dili; mukaddesatını kirletenlere karşı ise kudretli eli ve dolayısıyla da Aksa'nın ayrılmaz bir parçası ve dayanak noktası olmuşlardır.

2000-2025 yılları arasında Kudüs'ün ve Gazze'nin savunulmasında kadınların üstlendiği role ışık tutmayı ve bu alandaki bilgi birikimine ve literatüre katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmada ayrıca, kadınların direniş faaliyetlerine katılımını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi ve bu katılımın gelişimini anlamaya yönelik tespitler de yer alacaktır. Filistinli kadınların mücadele sürecini ve şahitlik ettiği

olayları ortaya koymak amacıyla tarihsel, belirli bir zaman diliminde yaşanan olayların tanımlanması ve analiz edilmesinde ise betimleyici ve çözümleyici (deskrip-

Kudüs'te Filistinli Kadınların Direniş Hareketi (1929–2022)

Filistin halkı, İngiliz mandası ve İsrail işgalinden günümüze kadar süren hak ve özgürlük mücadelesinde çok farklı direniş süreçlerini tecrübe etmiştir. Bu çerçevede her ne kadar göz ardı edilse de kadın hareketleri, söz konusu direnişlere sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri destek ve zemin sağlayan ve kendine özgü dinamikleri bulunan bir hareket olarak görülebilir. Filistin'e toplu Yahudi göçlerinin başladığı 1897 yılında ilk kez ortaya çıkan Filistin kadın hareketinin 2000'li yıllara gelinmeden önceki sürecini, her dönemdeki siyasal eylemler dikkate alınarak kronolojik olarak beş temel kategoriye ayırmak mümkündür. Bu kategoriler: Milli kimliğin oluşma dönemi (1897-1948), Filistin'de örgütlü kadın hareketlerinin başlangıcı (1948-1967), Filistin kadın hareketinin radikalleşmesi (1967-1987), İntifada dönemi (1987-1993) ve Oslo

Kudüslü Kadınların İsyanlara Katılımı (1929–2013)

İlk kez Napoleon Bonaparte tarafından 1799 yılında ortaya atılan, Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurma fikrinden yaklaşık 80 yıl sonra İsviçre'de toplanan 1. Siyonist Kongresi'nde alınan kararlar birlikte Filistin'e yoğun bir Yahudi göçü başlamıştır. 1893 yılından itibaren Filistin'e yönelik giderek artan Yahudi yerleşimine ilk tepki verenler arasında Filistinli kadın gruplar da yer almıştır. 1897 yılında çoğunluğu Doğu Avrupa'dan gelen Yahudi yerleşimciler, Filistin'de tehdit olarak görülmüş ve buna karşı Filistinli kadınlar taleplerini duyurabilmek amacıyla Afûla bölgesinde gösteriler düzenleyerek Yahu-

tif-analitik) yöntemden faydalanılmıştır. Bu bağlamda, Kudüs ve Gazze'de kadınların- mücadelesini ele alan vaka incelemeleri etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Barış Süreci'yle başlayan Filistin kadın hareketlerinin bölünme dönemidir (1993-1997).³

Filistinliler, hem İngiliz hem de siyonist işgallerine karşı ellerindeki tüm imkânlarla direnmiş; bu direnişi hem silahlı mücadele hem de sivil halk direnişi yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Kadınlar, dayanma gücünü artıran ve sürekliliği/kalıcılığı olan çeşitli strateji ve direniş yöntemleri geliştirmek suretiyle bu direnişte önemli bir rol üstlenmişlerdir.⁴ Filistinli kadınlar, erkeklerle beraber işgale, sömürüye, asimilasyona ve Kudüs'ün Yahudileştirilmesine karşı her türlü direniş biçiminde etkin rol oynamıştır. Bu direniş, protestolar, silahlı mücadeleye katılım ve demokratik toplum inşasına yönelik kurum ve derneklerin oluşturulması gibi pek çok biçimde tezahür etmiştir.⁵

dilerin Filistin topraklarına yerleştirilmesi politikasına karşı çıkmışlardır.⁶

Filistin'deki direnişler, kadın hareketinin ve ona bağlı kadın derneklerinin de ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Siyonist projenin Filistin'de güç kazanması, kadınların siyasal hayattaki rollerine olan ilgiyi arttırmıştır.⁷ Filistinli kadınların siyasal alandaki ilk görünürlüğü, 1920 yılında İngiliz işgaline karşı düzenlenen protesto ve gösterilere katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu protestolar sırasında kadınlar Balfour Deklarasyonu'nun iptalini talep etmiş, tepkilerin yıllar içinde şiddetlen-

rek 1920'de ayaklanmalara dönüşmesiyle 1 Temmuz 1922'de İngiliz Hükümeti 'Churchill Beyaz Belgesi' olarak bilinen açıklamayı yapmak zorunda kalmıştır. Nihayetinde savaş sonrası 1922 yılında Milletler Cemiyeti kararıyla İngiliz mandası yönetimi altına giren Filistin'de⁸ bu karara ilk tepki gösterenler arasında azımsanmayacak sayıda Filistinli kadın da vardı. Zeliha eş-Şehâbî ve Emîliya es-Sekâkîni gibi bazı önde gelen kadınlar, kadınları örgütleyerek gösterilere, protestolara ve oturma eylemlerine yönlendirmiştir.⁹ 28 Mart 1921 tarihinde Winston Churchill'in Kudüs ziyareti sırasında kadınlar, Balfour Deklarasyonu'na ve onu destekleyen İngiliz hükümetine karşı sloganlar atarak tepki göstermiş; bu olaylar aynı zamanda pek çok kadın örgütünün kurulmasına da zemin hazırlamıştır.¹⁰ Daha sonra Filistinli kadınlar, İngiliz sömürgeciliğini önlemek ve silahlı direniş esnasında baba, eş ve çocuklarını kaybeden diğer Filistinli kadınlara yardım etmek amacıyla 1921 yılında Kudüs'te ilk Arap Filistinli Kadınlar Birliği'ni kurmayı başarmışlardır. Bu birlik, İngiliz işgaline karşı gösteriler organize etmiş ve siyonist yerleşimlere karşı durmak amacıyla çeşitli komiteler kurmuştur.¹¹ Takip eden dönemlerde 1925 yılında kurulan Ulusal İslam Derneği ve yine aynı yıl Yafa'da kurulan Çocukları Himaye Cemiyeti gibi pek çok kadın örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenmeler vasıtasıyla Filistinli kadınların bilinçlenmeleri sağlanarak gösteri ve protestolara katılmalarına yönelik adeta bir seferberlik ilan edilmiş, Yahudi yerleşimcilerin ürettikleri malları boykot ederek gıda ve giysi gibi temel ihtiyaçları kendileri üretmeye başlamıştır.¹²

Arap Filistinli Kadınlar Birliği, 1929 yılında Kudüs'te düzenlenen Birinci Arap Kadınlar Kongresi ile ilk büyük adımını atmış-

tır. Bu kongreye, Filistin'in farklı şehir ve köylerinden 300 kadın katılmış, kadınlar bu kongrede, Filistin halkının mücadelesine erkeklerle birlikte destek vereceklerine karar vermiş,¹³ mücahitler için silah temininde kullanılmak üzere mücevher ve ziynet eşyalarını satma kararı almışlardır.¹⁴ Bunun yanında, ulusal parlamentere bir hükümetin ve Filistin'in çeşitli şehirlerinde çeşitli alanlarda, bireysel ve sosyal hizmetlerde bulunacak gönüllü kadın derneklerinin kurulması ve İsrail mallarının boykot edilmesi için enerji ve çabaların seferber edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵ 1929 yılındaki gösterilerde Yahudi göçünün durdurulması, Filistin halkına yapılan işkencelere son verilmesi ve tutuklulara da Yahudi tutuklulara gösterilen muamelelerin aynısının uygulanması istenmiştir.¹⁶ Günlerce süren bu gösterilerde dokuz Filistinli kadın hayatını kaybetmiştir.¹⁷ Özellikle Filistin kırsalında yaşayan kadınlar, tedarik işlerinde, mektupların transferinde, Filistinli direnişçilerin saklanması, kaçırılması ve yaralı olanlara ilk yardımda bulunulması konularında bu sürece destek olmuşlardır.¹⁸

Kadınların siyasal protestolardaki varlığı, 1933 yılında Kudüs'te düzenlenen büyük bir gösteride 50 kadının marşlar söyleyerek yürümesiyle kendini göstermiştir.¹⁹ Aynı şekilde, 5 Nisan 1933 Cuma günü yoğun yağmura rağmen gerçekleştirilen kadın yürüyüşü, İngiliz yetkililerin Kudüs ziyareti karşısında bir tepki niteliği taşımış ve kadınlar İngiliz polislerinin müdahalelerine rağmen yürüyüşlerini sürdürmüşlerdir. Bu meydan okumalarıyla onlar, cesaretlerini ve siyasî zekâlarını kanıtlamışlardır. Bu gösteride, Hıristiyan bir kadın olan Mütil Mağnım Ömer Camii'nin minberinde, Kutsal Kabir Kilisesi'ne ulaştığında ise Müslüman bir kadın olan Tarab Abdülhadi²⁰ Mesih'in kabri önünde birer konuş-

ma yapmışlardır. Bu durum, o dönemdeki sivil kadın hareketinin farkındalığını ve öngörüsünü açıkça göstermektedir.²¹

1936 yılında Filistin ulusal direnişinde ise kadınlar, askeri üniforma giyerek silahlı direniş eğitimi almıştır. 1936'da Azun Savaş'ında şehit olan Fatıma Gazalî, Cenin Savaş'ında bir İngiliz subayını öldüren bir kadın direnişçi, uzun yıllar hapse mahkum edilen köylü kadınlar ve Hayfa'nın eski mahallelerinde direnişe öncülük eden "Kassam'ın Kız Kardeşleri" isimli kadınlar bu dönemin önemli figürleri arasındadır.²²

1938 yılında Filistin halkına destek olmak için düzenlenen Uluslararası Kahire Konferansı'nda, Filistin kadın hareketi resmi bir heyet olarak temsil edilmiştir. Söz konusu dönemde Filistinli kadınların bilinçlenmesi, bağış toplanması, hasta ve yaralıların tedavi edilmesi için Beytullahim'de bulunan Arap Kadınları Birliği'nin sunduğu katkı benzeri, ilk yardım eğitimleri ve hizmetlerinin sunulması gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu birlik tarafından Filistin'de açılan ilkyardım merkezlerinde ve 60 yatak kapasiteli kliniklerde pek çok gönüllü Filistinli hemşire görev almıştır.²³ Son olarak, Filistin kadın kuruluşları o dönemde İngiliz mandasının ve işgalin neden olduğu sorunların hafifletilmesine katkıda bulunmuş, açık çekenleri doyurmuş, şehit çocuklarını himaye altına almış, siyasi nedenlerle gözaltında bulunanlara ziyaretler gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu kuruluşlar Filistinli kadınların ve ailelerinin yoksulluktan ve fakirlikten muzdarip olmaması için kadınlara meslek öğrenimi sunan eğitici kurslar açmıştır.²⁴

1947 sonrası dönemde kadınların siyasi gösterilere katılımı daha da artmış; bu

katılım, zamanla kadınların gösterileri organize etmesi ve yönetmesi şeklinde gelişmiştir. Kadın dernekleri, bu süreçte siyasi bilinç oluşturma açısından önemli roller üstlenmiş, bu vesileyle örgütlü toplumsal ve siyasi çalışmalar ortaya çıkmıştır. Kadının sosyal katılımı daha yakından incelendiğinde, bu katılımın siyasi farkındalıkla iç içe geçtiği; eğitimsel ve kültürel çabaların da siyasi faaliyet ve perspektiflerle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.²⁵

1948 savaşının başlaması ve İsrail devletinin kuruluşunun ilan edilmesiyle birlikte, Siyonist Haganah güçleri Kudüs'ün batı kısmını ele geçirmiştir. Bu süreçte sivillere yönelik çok sayıda katliam gerçekleştirilmiş, bunlardan en bilineni olan Deyr Yasin Katliamı ile Kudüs ilk kez doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılmıştır.²⁶ Bu dönemde Filistin'in köylerini dolaşarak, kız çocuklarına gönüllü öğretmenlik yapan 24 yaşındaki Hayat el-Balbisi, katliam sırasında bu köyden kaçmayarak yaralıları yardım ederken siyonist çeteciler tarafından şehit edilmiştir.²⁷ Reça' Ebu Hemmaşe ise 1952 yılında Kudüs'te düzenlenen bir gösteride şehit edilen başka bir kadın olmuştur.²⁸

1948 Nekbesi, Filistin halkı üzerinde olağanüstü sonuçlar doğurmuş, Batı Şeria, Gazze ve genel olarak diasporada "mülteci toplumu"nun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nekbe'den önce ilişkilerinin ve yaşamlarının dayandığı ekonomik veya üretim temellerinin tamamen çökmesiyle Filistinli mültecilere yeni koşullar dayatıldı. Bu süreçte Filistinliler, özellikle de kadınlar, daha önce kırsal kesimlerde ya da yoksul şehir mahallelerinde alışık olunmayan davranış biçimleri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Kadınlar, geçim sağlama, işsizlik, mahrumiyet ve çeşitli

sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalmış, bu durum ise hem toplumsal yabancılaşma duygularını hem de Siyonist düşmana karşı duyulan öfkeyi artırmıştır. Bu bağlamda, Nekbe sonrası dönemde Filistinli kadınların, kimliğin korunmasında, "geri dönüş hakkı"nın savunulmasında ve sosyal direnişin sürdürülmesinde hayati bir rol üstlendiğini söylemek mübalağa olmaz. Kadınların yaşadığı derin mahrumiyet, günlük hayatın sıkıntıları ve hastalık, yoksulluk gibi zorluklar; çocukları ve yakınları için kadınları "imkânsız yönetmeye" zorlamış, bu da mülteci kamplarındaki geniş çaplı mücadele ruhunun şekillenmesinde etkili olmuştur.²⁹

1964 yılında Kudüs'te Ahmed eş-Şukayri³⁰ tarafından kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kuruluş sürecinde kadın hareketinden çok sayıda lider kadın yer almış, bu kadınlar 1965 yılında Filistin Kadınlar Genel Birliği'ni kurmuştur. Bu birlik, kadının örgütlenmesi amacıyla işgale karşı mücadele etme ve Filistin'i özgürleştirme amacını benimseyen,³¹ toplumsal ve siyasi işlevleri olan bir kadın kitle örgütü olarak faaliyet göstermiştir. Bu da, kadınların hayır ve kültürel faaliyetlerden siyasi mücadeleye geçişini simgeleyen bir dönüm noktası olmuştur.³² Filistin mücadelesi tüm aşamalarında kadınların siyasi, sosyal, ekonomik, askeri ve medyatik alanlarda artan oranlarda yer almasına zemin hazırlamıştır. Filistinli kadınlar, geleneklerin kadınları eve hapseden kısıtlamalarına rağmen, işgale karşı mücadelede önemli bir yer tutmuş, direniş hareketine aktif katkı sağlamıştır.³³

1967-1993 yılları arasında Filistinli kadınlar, tüm biçimleriyle Filistin direnişinde belirgin biçimde yer almışlardır. Hem silahlı mücadelede hem de Batı

Şeria ve Gazze'de örgütlü gizli faaliyetlerde yer almış; sadece direniş veya örgütlü gizli eylemlerle sınırlı kalmayıp; gösteriler, oturma eylemleri ve benzeri görevlerde de aktif rol üstlenmişlerdir. Ayrıca, bu dönemde birçok kadın kitle örgütü ve kadın dernekleri kurulmuş; bunların bazıları ulusal nitelikte geniş tabanlı iken, bazıları belirli siyasi partilerle bağlantılı küçük ölçekli yapılar olarak faaliyet göstermiştir. Ancak siyasi partiye bağlı kadın örgütlerinin üyelikleri sınırlı sayıda kalmıştır.³⁴ Filistinli kadın fedailer, Kudüs'te 1967 yılından itibaren İsrail hedeflerine yönelik çeşitli bireysel ve toplu silahlı operasyonlar gerçekleştirmiştir. Örneğin, 1967'de Fatıma Bernavi, Kudüs'teki Siyon Sineması'nı patlatmış; 1969'da Reşide Ubeydu Süpersol'a, 1978'de Fatıma Keşur Kudüs'te bir otobüse, 1979'da Hatam Hatab ise bir süpermarkete bomba yerleştirmiştir.³⁵

İşgal karşıtı ilk gösteri işgalcilerin Kudüs'teki askeri geçit törenine karşı 1968'de gerçekleşti. Daha sonra yaklaşık 4000 Filistinli kadının katıldığı büyük kadın gösterileri düzenlendi. Filistinli kadınlar, Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'de özgürlük, Kudüs'ün desteklenmesi ve İsrail işgalinin ihlallerine karşı mücadele etmeye devam etmektedir.³⁶

Kadın hareketi Kudüs'te birçok oturma eylemi de düzenlemiştir. 1969'da işgale karşı Kıyamet Kilisesi önünde oturma eylemi gerçekleştirilmiştir. 16 Şubat 1976 yılında ise Kudüs'teki İslami Yüksek Heyeti, İsrail mahkemesinin Yahudilere Mescid-i Aksa'da ibadet izni veren kararını kınayan bir bildiri yayımlamış ve halkı bu karara karşı çıkmaya çağırmıştır. Hayır kurumları da bu kararı protesto etmek amacıyla Mescid-i Aksa'da kadınların düzenlediği oturma eylemine

katılmış ve Aksa'nın İslami kimliğini vurgulamışlardır. İki gün süren bu eylemin sonunda 17 Şubat 1976 tarihli bildiriye, kadınlar İsrail mahkemesinin kararını kınamış ve İslami Yüksek Heyet'e desteklerini ilan etmiştir. 1981 yılında kadınlar, Ziyad Abu Ayn'ın İsrail güçlerine teslim edilmesini protesto etmek amacıyla Kudüs'te Amerikan konsolosluğu önünde de oturma eylemi gerçekleştirmiştir. İsrail'in uygulamalarına karşı, Sabra ve Şatila Katliamı'nın ardından 1982 yılında Filistinli kadınlar, Kıyamet Kilisesi'nde bir oturma eylemi daha düzenlediler. Bu eylemde "toprağı çocuklarla dolduracaklarına ve onları direnişle besleyeceklerine" dair and içtiler.³⁷

1987 yılında başlayan ve 1993 yılına kadar devam eden Birinci İntifada ile birlikte Filistinli kadınların rolü belirgin biçimde gelişti; halk tabanlı katılımları Batı Şeria ve Gazze'nin her bölgesinde genişledi. Bu gelişmelerle birlikte, kadın hareketini yönlendirmek üzere Kadın Yüksek Konseyi kuruldu. Aynı dönemde sivil toplum kuruluşları güçlenirken, çeşitli alanlarda (eğitim, seferberlik gibi) faaliyet gösteren bağımsız kadın örgütleri ortaya çıktı. Filistinli kadınların aktivizmi, intifada süresince işgale karşı direniş ve kararlılıkta önemli bir rol oynadı.³⁸ Birinci İntifada sırasında, Batı Şeria'daki bazı kadınların İsrail askerlerine bıçaklı saldırılar gerçekleştirdiği pek çok vaka yaşandı; bu tür direniş biçimleri bazı kadınların tutuklanmasına ya da şehit olmasına yol açtı. Bazı kadınlar ise daha cesurdu. Öyle ki, 7 Şubat 1992'de bir genç kız, işgal altındaki Kudüs'ün Şeyh Cerrah mahallesinde bir sınır muhafızları karakoluna baskın düzenleyip M16 model bir tüfek ele geçirerek oradaki polis memurlarını tehdit etti.³⁹

Filistinli kadınların katılımı, hazırlık aşamasından eğitim faaliyetlerine, gösteri ve işgale karşı direnmeye kadar tüm alanlarda yaygındı. Kadınlar, 28 Eylül 2000'de başlayan İkinci İntifada'da da direnişi sürdürdü. Bu İntifada'nın kıvılcı- mını, Ariel Şaron'un korumaları eşliğinde Mescid-i Aksa avlusuna girişiyle ateşlendi; bu hareket, Müslümanların kutsal mekânına yönelik açık bir hakaret olarak algılandı. Kadınlar buna karşı direnişe geçerek, "Hansavâtü Filistin" (Filistin'in Genç Kadınları) adıyla çeşitli fedai operasyonları (intihar eylemleri) gerçekleştirdi. İsrail işgal güçleri, direniş faaliyetlerinde ve bıçaklı saldırı girişiminde bulunmak suçlamasıyla onlarca kadını tutukladı.⁴⁰

2000 İntifadası ve sonrasında Filistin'in çeşitli kentlerinde farklı direniş biçimleri ortaya çıktı. 2011 yılında Batı Şeria ve 1948 işgali altındaki kentlerde, işgalin uygulamalarını reddeden bir hareket belirdi. Şeyh Cerrah ve Silvan'daki direnişler, Kudüs'ün coğrafi konumu ve önemi nedeniyle kendine has biçimlerde gerçekleşti: Bireysel operasyonlar, halk protestoları, uluslararası etkileşim, Kudüslü kadınların direnişteki rolleri ve sosyal medyanın kullanımı bunlar arasındadır.⁴¹ Kudüslü kadınlar, Mescid-i Aksa avlusunun kapılarında nöbet tutarak işgalle mescidin Yahudileştirilmesi ve bölünmesi girişimlerini engellemeye çalıştılar. Eğitim seminerleri düzenleyerek Mescid-i Aksa ve oradaki "ribat" (mukavemetle kalma) sevabını anlattılar. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ezberleme dersleri, Peygamberimizin hayatı ve Filistinli mücahitlerin kahramanlıklarının okutulduğu ders halkaları organize ettiler.⁴²

Kudüslü Kadınların İntifadalara Katılımı (2014-2020)

Bu tarihlerde baskı ve saldırılar arttı; Müslümanlara uygulanan kısıtlamalar daha da sertleşti ve işgal güçleri Yahudileştirme politikasını açıkça uygulamaya başladı. Mescid-i Aksa'nın avlusunda bulunan ilmi dersler yasaklandı, kadın direnişçilerin (murabita) içeri girişleri ve burada kalmaları engellendi, onlara yönelik saldırılar gerçekleştirildi. Yerleşimciler ve hahamların Mescid-i Aksa'ya yönelik baskınları artarak devam etti.⁴³ Filistinli kadınlar, işgalcilere karşı mücadelenin farklı bir boyutu olan ve son dönemlerde başlayan bireysel direniş operasyonlarıyla Kudüs'teki çatışmalara aktif şekilde katıldılar. Bu dönemde öne çıkan kadınlardan biri, 27 yaşındaki Sudum Karaca'ydı. Karaca, Kudüs'ün kuzeyinde yer alan Kalandiya askeri kontrol noktasında bir İsrail askerini bıçaklayarak fedai bir eylem gerçekleştirdi. Karaca, eylem anını şöyle tarif etti: "Bıçağımı kullandığım an, bıçağım İsrail devletinden çok daha büyüktü, silahlarından daha güçlüydü, sesim onların sesinden daha yüksekti, Filistin benim anamdı." Karaca, daha önce 2009 yılında aynı noktada benzer bir saldırı nedeniyle tutuklanmış ve 20 yıl hapis cezası almıştı; yaklaşık 3 yıl hapis yatıktan sonra "Vefâu'l-Ehrâr yani Özgürlük Sadakati" anlaşmasıyla serbest bırakılmış ve ülkesine sarsılmaz bir kararlılıkla geri dönmüştü.⁴⁴

Mücadelelerin ilk günlerinden itibaren üniversiteli kız öğrenciler, anneler ve dahi yaşlı kadınlar, Mescid-i Aksa ve Kudüs'ün korunmasında ve işgalcilere karşı direnişte kahramanca tutum sergilediler. Onlar Mescid-i Aksa'ya yönelik bütün girişimleri geri püskürterek, işgal polisinin baskısına rağmen Aksa'ya Kuzey Kapısı'ndan girmeyi başardılar ve özgürce namaz kıldılar. Kadınlar, yüksek sesle tekbir getire-

rek, ellerinde Kuran-ı Kerim'ler ile Aksa'nın avlularında zaferle dolaştılar. Bu durumdan rahatsız olan işgal güçleri farklı yollarla Aksa'ya baskın yapma girişiminde bulundular.⁴⁵

İşgal polisi, kadın direnişçilerin Mescid-i Aksa kapılarında nöbet tutmalarına engel olmak için fotoğraflarını çekip tehditlerde bulundu, yoğun askeri kuşatma ile çevrelemeye çalıştı. Daha sonra kadın direnişçilere karşı tutuklama, yargılama ve Mescid-i Aksa'dan uzaklaştırma şeklinde baskıcı kararlar uygulanmaya başlandı. İlk hedeflerden biri, 16 Nisan 2012'de Aksa kapılarında tutuklanan Zinet Amr oldu. Ona, Müslüman olmayan ziyaretçilerin serbestçe girişini engelleme, kışkırtma ve işgalcilerin can güvenliğini tehlikeye atma suçlamaları yöneltilti. Ancak Amr, kendisine yöneltilen suçlamaları ve uzaklaştırma kararını kabul etmeyerek Rabat'a doğru mescidin kapısından yoluna devam edip direnişini sürdürdü. Zinet Amr, tutuklandığı tarihten iki yıl sonra, işgal güçlerinin vahşi saldırısına maruz kaldı; saldırı sonucu çene ve dişlerinde kırıklar, vücudunun çeşitli yerlerinde ise morluklar oluştu.⁴⁶

Kudüslü kadınlar 2014 ayaklanmasına da Kudüs halkıyla beraber aktif olarak katıldılar. Bu ayaklanma, yerleşimcilerin genç şehit Muhammed Ebu Hidir'i canlı olarak yakmasının ardından başladı ve kısa sürede Gazze cephesine yayılarak savaşa dönüştü. Bu gelişmeler, 2015'in başında başlayan Kudüs İntifadası'nın fitilini ateşledi. Bu intifada sürecinde Filistinli genç kadınlar, işgal güçleriyle karşı karşıya geldikleri temas noktalarında en ön saflarda yer aldı, protestolarda bulunup gençlere taş ile molotof kokteylleri sağladılar.⁴⁷

2015 yılında Batı Şeria'da başlayıp 2018'e kadar devam eden ve örgütlü direnişin iradesini ifade eden "Bıçak Ayaklanması" (Hebetü's-Sekkâkin) patlak verdi ve medyada "Yalnız Kurtlar" olarak adlandırılan bireysel eylemlerle kendini gösterdi. Bu eylemler, basit halk araçlarıyla gerçekleştirilen, bireylerin tek başına planlayıp uyguladığı ve bedelini tek başına ödediği, periyodik, popüler direniş biçimliydi.⁴⁸ Ayrıca "Herâiru Filistin, yani Filistin'in Özgür Kadınları"nın gerçekleştirdiği bıçaklama ve araçla çarpma saldırıları da bu intifadanın önemli bir parçasıydı. Bu durum, Filistinli kadınların özgürlük ve direniş yolunda sınır tanımadığının, dini ile millî sorumluluklarının onları işgale karşı mücadeleye ittiğinin ve direniş yolunun sadece erkeklerle sınırlı olmadığını açık bir kanıttır.⁴⁹ Mescid-i Aksa avlusunda, Fatıma Hıdır, destek sloganlarıyla alanı inletti. Babu'l-Amud merdivenlerinde de protestolara katılarak esirlerin ve şehit ailelerinin yanında durdu, Kudüs halkına yönelik her türlü keyfi karara karşı ses yükseltti. Fatıma Hıdır, Kudüslü kadın direnişinin simgesi haline gelirken, işgal güçleri ve yerleşimciler tarafından hedef tahtasına yerleştirildi; çok geçmeden Mescid-i Aksa'ya kitlesel saldırı çağrısı yapan bir bildiriye fotoğrafını koydular ve böylece insanları ona karşı kıskırttılar.⁵⁰

Kadınların Bâbü'l-Amûd İntifadasına Katılımı

2021 yılı Ramazan ayının ilk günü olan 13 Nisan akşamı, Kudüs'ün kuzeyinde yer alan Şeyh Cerrah mahallesinden 28 Filistinli aile zorla ve süratle tahliye edilmeye çalışıldı. Bu girişim, Filistinlilerde Nekbe'den beri yaşadıkları "etnik temizlik" korkularını tekrar canlandırdı. İşgal polisi, yerleşimcilerle Kudüslü genç erkek ve kadınlar arasında Bâbü'l-Amûd'da çatışmalar başladı. Bu esnada işgalci "Cemâ'atü'l-heykelî'l-mütetarrife: Aşırı

2019 yılında Babü'r-Rahme (Merhamet Kapısı) Ayaklanması ile sivil direniş yeniden alevlendi. Halkın yoğun protestoları ve çatışmaları sonucu, 16 yıl kapalı kalan Babü'r-Rahme mescidi beş gün içinde yeniden açıldı. Ancak açılış sonrası işgalin saldırıları ve Aksa'ya yönelik ihlalleri arttı; ibadet için toplanan cemaat sürekli taciz, tutuklama ve sürgünle karşılaştı. Buna ek olarak polisler mescit avlusunu ayakkabılarıyla kirletmek ve orada bulunanların fotoğraflarını çekmek suretiyle psikolojik baskı uyguladı. Kadın murabıtlar da işgalin takip ve baskısından kurtulamadı; mescit avlusunda Kur'an okumak ve oturmak için toplanan kadınlar bile tutuklandı. İşgal güçleri, kadınların buradaki varlığını "yerleşimcilerin Aksa'ya saldırılarını engellemek için bir provokasyon" olarak lanse etti.⁵¹ 2021 yılının Ramazan ayı başlarında yaşanan "Babu'l-Amud Ayaklanması" sırasında Kudüslülerin sokağa çıkışı işgalcileri geri çekilmeye zorladı; Kudüslüler gösterileriyle önemli bir güç gösterdi. Ramazanın 28'inde Şeyh Cerrah Mahallesi'nde yapılan baskın sırasında Kudüslü kadınlar her zaman olduğu gibi yine Filistinlilerin sesini duyurmada ve siyonist söylemin sahtekârlığını ifşa etmede aktif rol oynadılar.⁵²

Tapınak Topluluğu'nun Mescid-i Aksa'ya zorla ele geçirme girişimleri ise gerginliği daha da tırmandırdı.⁵³ İşgalci İsrail'in Bâbü'l-Amûd'a (Şam Kapısına) demir bariyerler yerleştirmesi Kudüs'te yeni bir çatışmanın habercisi oldu. Bir hafta sonra 25 Nisan 2021'de Kudüslüler işgal bariyerlerini meydandan kaldırdı. Kadın murabıtlardan Hatice Huvays, Babu'l-Amud'un her noktasında çatışmalar yaşandığını ve işgal güçlerinin aşırı güç kullandığını

ancak tüm bu müdahalelere rağmen protestoların barışçıl olduğunu nakletmiştir. İşgalci askerler bu barışçıl protestolara rağmen göstericilere saldırdı, iki genç kadını tutukladı, Şeyh Cerrah mahallesini de tamamen kapattı.⁵⁴ Kudüslülerin mücadelesine her yaşta Kudüslü kadın

Kudüs'te Kadınların Mücadele Biçimleri ve Yöntemleri: Mitinglere Katılım ve Mescid-i Aksa'yı İşgalcilere Karşı Savunma

Filistinli kadınlar, ülkenin çıkarları doğrultusunda düzenlenen yürüyüşler ve kitlesel oturma eylemlerine aktif katıldılar. Kadınlar bu etkinliklerde sadece konuşmacı ve lider değil, aynı zamanda büyük bir kararlılık, irade ve maddi destek sağlayan savaşçılar oldular. Onlar, işgal politikalarına karşı yürüyüşlere katıldılar, etkinliklerde ve şehitlerin cenaze törenlerinde yer aldılar. Direnişin temel unsuru olan Kudüslü kadınlar, nesli yetiştiren öğretmenler olarak çocuklarını eğitmeye, çalışmaya ve direnişe katılmaya teşvik ettiler, devrim ve ayaklanmalarda halkla birlikte yan yana mücadele ettiler.⁵⁶

Yaralı olmasına rağmen 1948 işgali altındaki topraklardan Aksa'ya gelen önemli Murabit kadınlardan 67 yaşındaki Zûya Büdvânî, yerleşimcilerin saldırısına uğradığını ve çatışma sırasında kırılan bileğine sarılan bandajın halen acı verdiğini belirterek şunları söylemiştir: "Dört kadın tutuklandı ve dövüldü. Sebep sadece namaz kılmak istemeleri ve 'Allahu Ekber' demeleriydi." O tüm bunların, kadınların Mescid-i Aksa'da kalmaya ve onu savunmaya olan kararlılıklarını arttırdığını vurguladı.⁵⁷ Büdvânî'nin anlattıklarına göre Bâbü'l-Amud meydanındaki protestolarda işgalci güçler, katılımcılara ses bombaları ve plastik mermi ile saldırmış, işgale karşı direnenek sloganlar atan ve Filistin bayrakları taşıyan ön saftaki genç kızları ve kadınları kovalayıp bazılarını tutuklamış,

da katılmış, sosyal medyayı da kullanarak seslerini tüm dünyaya duyurmuştur. Bu baskılar sonucunda, 9 Mayıs 2021'de İsrail Yüksek Mahkemesi, Şeyh Cerrah'ta Filistinli ailelerin evlerinden zorla çıkarılma kararını erteledi.⁵⁵

Aksa'nın avlusuna girişlerini engellemiş, kirli su kullanarak göstericileri dağıtmaya çalışmıştır.⁵⁸

Filistinli kadınlar Şeyh Cerrah mahallesinde de protestolarını sürdürmüş ve birçok kadın İsrail güçleri tarafından tutuklanmıştır. Kudüslü aktivist Meryem Afifi, Anadolu Ajansı'na verdiği röportajda, tutuklanırken polis tarafından şiddet gördüğünü, ancak haklı olduğu için korkmadığını ifade etti. Afifi, işgalin zulmünün sadece erkeklere ve çocuklara yönelik olmadığını, toplumun tüm kesimlerini, özellikle kadınları hedef aldığını söyledi. O, "Eğer biz işgale karşı durup mücadele etmezsek, bunu kim yapacak?" diyerek kadınların işgale karşı ön safta durması gerektiğini belirtti.⁵⁹ Ayrıca, direnilmemesi halinde benzer İsrail uygulamalarının Kudüs'ün tamamına yayılacağını ve tüm Kudüs'ün kaybedileceğini vurgulayan Afifi, direnişte kadınların aktif konumlarını sürdüreceklerini belirtti. Afifi sözlerini şöyle sürdürdü: "Özgür bir ülkede, özgürce yaşamak istiyoruz. Dünyaya mesajımız şudur: Filistin yaşamaya devam edecek!"⁶⁰ Afifi, Şeyh Cerrah'daki bir başka kızın tutuklanmasına engel olmaya çalışırken işgal güçleri tarafından şiddetle darp edilerek tutuklandı. Tutuklanması sırasında düşmana karşı sergilediği kıskırtıcı gülümsemesi, sosyal medya platformlarında yayılarak binlerce takipçi çekti ve davasının destekçilerini çoğalttı.⁶¹

Üniversite öğrencisi ve aktivist "Asala Kasım Ebu Hasan" ise Filistinli kadınların mücadeleye devam etmek zorunda olduğunu, çünkü işgale karşı direniş için tek bir kişinin dahi kıymetli olduğunu vurguladı. İlaveten, "İşgal direnişi varoluş meselesidir" dedi ve bu hayati kendisinin seçmediğini, Filistinli olarak doğduğu için hayatın kendisini seçtiğini belirtti.⁶² Hanadi Halvani ise Kudüs'ün günlük yaşantısını ve işgalin ihlallerini anlatan içerikleri sosyal medya platformlarında sürekli paylaşarak önemli katkılar sağladı. Bu tür yeni medya çalışmaları, Kudüs'teki Filistinlilerin günlük trajedisini görünür kıldı.⁶³

Minâ el-Kurd, Ramazan ayında Şeyh Cerrah mahallesinde her gün iftar açmanın bir direniş olduğunu ifade etti: "Bizim için iftar bir meydan okumadır; çünkü yerleşimciler evlerimizin içinde ve önümüzde, yerleştikleri yerlerde bulunuyorlar. Komşularımızın evleri ele geçirilmiş durumda. Orada tek bir misafir bile yerleşimcileri çok rahatsız ediyor. Mahalle sakinlerinin evlerinin önünde sokakta bulunması onları oldukça öfkeliyor. Bu yüzden Şeyh Cerrah'da iftar yapmak varlığımızı sürdürmek ve bu topraklardaki hakkımızı göstermek anlamına geliyor." Mahallenin tüm girişleri kapalı olmasına rağmen iftara katılanlar sofralar kurup iftar yaptılar ve çekilen fotoğraflar dünya çapında yayıldı. Bu fotoğraflar, "Ne yaparsanız yapın, biz evlerimizin önünde sonsuza kadar kalacağız ve evlerimizin yıkılmasına izin vermeyeceğiz. Varlığımız ve orucumuz bir meydan okumadır" mesajını verdi.⁶⁴ Kudüslü kadınlar Şeyh Cerrah davasını ve Kudüs'te işgal ihlallerini tüm dünyaya duyurarak dayanışma ve destek arttırmaya katkı sağladı. Minâ el-Kurd, "Filistin'in her yerinden, iç bölgelerden, Batı Şeria'dan insanlar Kudüs'e daya-

nışmaya geliyor. Çoğu Filistinli bizim evimizi ve mahallemizi kendi evi, kendi mahallesi gibi gördü. Ancak gözümüzle gördüğümüz gerçekler sosyal medyada görülenlerle asla kıyaslanamaz" dedi.⁶⁵ Minâ el-Kurd, 2021 yılında dünyanın farklı bölgelerinden liderler, etkili kişilerle birlikte "Dünyanın En Etkili İnsanları" listesine girmeyi başardı. İnternet paylaşımları ve medya görünürlüğü sayesinde Kudüs'te işgal altında yaşamı dünya kamuoyuna açtı ve İsrail-Filistin meselesinde uluslararası söylemde dönüşüm yaratılmasına katkı sağladı.⁶⁶

2022 yılında işgal polisi, Mescid-i Aksa'da Baburrahme kapısı önünde nöbet tutan Kudüslü murabita Hatice Huveys'i baskınlar sırasında Kur'an okumak suçlamasıyla gözaltına aldı ve onu "el-Kişle" (Qishle) adlı sorgu merkezine götürdü.⁶⁷ İşgal güçleri, 16 Mart 2022'de Kudüs'ün Eski Şehir bölgesindeki Bâbü'l-Hadid yakınlarında murabita Âyide es-Sidavi'ye sorgulamak üzere el-Kişle adlı işgal istihbarat merkezine çağrı kararı verdi. Ardından, ona Mescid-i Aksa'dan bir hafta süreyle uzaklaştırma kararı tebliğ edildi. Sidavi, "Buna rağmen direniyoruz ve Mescid-i Aksa'da nöbetteyiz. Ramazan ayı yaklaşırken üzerimizde baskı yapmaya çalışıyorlar; ancak yerleşimcilerin kışkırtıcı baskınlarına karşı biz koruma ve direnişimizi sürdüreceğiz" dedi. Sidavi daha önce de onlarca kez Mescid-i Aksa'dan uzaklaştırılmıştı.⁶⁸ 21 Nisan 2022'de İsraili askerlerden biri, işgalcilerin Mescid-i Aksa baskınlarına karşı koyan kadın murabitaların Kur'an okumasını görüntüledi.⁶⁹ 22 Şubat 2022'de ise Şeyh Cerrah mahallesinde murabita Nefise Huveys yerleşimcilerin saldırısına uğradı.⁷⁰

Yardım ve Lojistik Rolü

Kudüs'teki dayanışma faaliyetlerinden biri olan toplu kılanan namazlar ve toplu iftarlar, Filistin'in iç bölgelerinden gelenlerin Kudüs'e katılımını arttırdı. İşgal güçleri, iç bölgelerden ibadet için gelen inananların Kudüs'e ulaşmalarını engelleyip otobüslerden indirince, Kudüslüler onları kendi araçlarıyla Kudüs'e taşıdılar.⁷¹

Filistinli kadınlar, kadınlara yönelik hayır kurumları ve sivil toplum örgütlerinde aktif rol almış, çeşitli alanlarda önemli başarılar elde etmiştir. Bu örgütler, kadınların rolünü daha da etkin kılmak için önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Kadınlar, gösterilere katılımı teşvik etmiş, yeni neslin eğitimiyle ilgilenmiş, annelere çocuk bakımı eğitimi vermiş, sağlık hizmetleri sunmuş, tarımsal faaliyetleri desteklemiş, yiyecek dağıtmış, şehit ve tutuklu ailelerine yardım etmiştir. Ayrıca su ve gıda dağıtımı ile ilk yardım hizmetlerinde de aktif rol almışlardır.⁷² Kadınlar, temel ihtiyaçların karşılanması için destek komiteleri kurmuş ve olaylardan olumsuz etkilenen ailelere insani yardım sağlamıştır. Özellikle şehitlik, tutuklanma, sınır dışı edilme, işini veya işyerini kaybetme gibi nedenlerle geçimliklerini kaybeden ailelerin ekonomik sorumluluklarını üstlenmişlerdir. Bu faaliyetler kadınlar tarafından etkin ve üretken bir şekilde yürütülmüştür.⁷³

Mescid-i Aksa'da Kur'an öğretmeni olan murabita Halvânî, iftar yemekleri organize etmiş ve Ramazan ayında toplu iftar düzenlemiştir.⁷⁴ Murâbâtların çoğu yaşlı kadınlardı, çünkü onlar Mescid-i Aksa'da daha uzun kalabiliyorlardı. Kudüslü kadınlara, Mescid-i Aksa'da nöbet tutan erkek ve kadınlara verilen maaşlara karşılık belirli miktarda maddi destek tahsis edildi. Bu hem işlerini ve görevlerini bırak-

mak zorunda kalanlar, hem de Kudüs çevresindeki Kafr Akab, Vadi el-Cûz, Bîr Nebâlâ, Beyt Hanîna gibi civar köylerden gelenlerin ulaşım masraflarını karşılamak içindi. Ayrıca, evleri yıkılan ve zorla yerlerinden edilen ailelere maddi, manevi ve psikolojik destekler de sağlanmıştı.⁷⁵

murabıt/murabıta

Terim olarak Murabıt, Allaha gönülden bağlı, ibadete düşkün anlamına gelir. Aynı zamanda, halkı koruma ve nöbet tutarak düşmana karşı sınırlarda görev alan kimseler için Murabıt ifadesi kullanılmıştır. Murabıt kavramı, 2000 yılında Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa avlusuna girmesi ve İsrail'in artan baskınları sebebiyle Mescid-i Aksa'yı korumak için yeniden gündeme gelmiştir. Filistinli Müslümanlar, Mescid-i Aksa'nın kutsallığı ile İsrail'in işgalci uygulamalarına karşı direnişlerini "murabıtlık" müessesini kurarak sürdürmüşlerdir. Günümüzde "Mescid-i Aksa Murabıtlarının" misyonu, gönüllülüğe dayalı nöbet tutarak Mescid-i Aksa bölgesini işgalcilere karşı korumak, müslümanların zihinlerinde sosyo-politik farkındalığı arttırmak ve böylelikle İslam aleminin dini ve kültürel mirasına sahip çıkmak olarak sayılabilir. Önceleri bu görevi yalnızca erkekler yerine getirirken, İsrail'in Mescid-i Aksa'da uyguladığı sistematik engellemeler sonucunda, günümüzde kadın 'Murabıta'ların daha aktif rol aldığını söylemek mümkündür. 2006 yılından itibaren, İsrail'in uyguladığı sıkı denetimler, getirdiği ceza ve kısıtlamalar ve özellikle Ramazan ayında ve bayramlarda arttırdığı baskılara rağmen, "Mescid-i Aksa Murabıtaları" nöbetlerine devam etmektedir.

"Halvânî" Mescid-i Aksa avlusunda ribât/nöbet yerlerinin rastgele belirlenmediğini, aksine nöbet tutan kadınlara hitap edip dersler verebilmesi için tarih ile uyumlu mekân ve yemekler hazırladığını

belirtmiştir. Örneğin: Babulsilsile kapısını seçmesinin ve "maklube" yemeği hazırlamasının sebebi, burasının işgalcilerin vahşi baskınlarından sonra çekildikleri yer olmasıydı. Babulesbât kapısını seçmesinin sebebi ise burasının engellendikleri ilk mekândan sonraki, mücahitlerin yolu ve "Esbât Devrimi"nin yaşandığı mekân olmasıydı.⁷⁶

Murabıt kadınlar, Mescid-i Aksa'nın temizliği için ihtiyaç duydukları temizlik malzemelerini getirmeye çalışmış ancak, işgalciler tarafından türlü bahanelerle sürekli

engellemelerle karşılaşmışlardır. Onlardan biri olan Suzan Masarve, bir keresinde temizlik malzemesi getirmek istediğini ancak kapıdaki askerlerin izin vermediğini anlatmış ve şunları söylemiştir: "O anda küçük bir cep kamerası taşıyordum, askere kadınlara saldırıp engellediğini videoya çekeceğimi ve bunu internette yayımlayacağımı, böylece dünyanın Kudüs'teki işgalin gerçek yüzünü öğreneceğini söyledim o da mecburen izin vermek zorunda kaldı."⁷⁷ Bütün bunlar işgalin gerçek yüzünün dünya çapında görünür kılınmasına yardımcı olmuştur.

7 Ekim 2023 Aksa Tufanı'ndan Sonra Kadınlar

İsrail'in yayılmacı politikaları, ambargolar ve kuşatmalar sonucu, Hamas ve diğer Filistin direniş örgütleri 7 Ekim 2023'te İsrail'e karşı saldırılar başlatmıştır. İsrail ise karşılık olarak kadın ve çocuk demeden on binlerce sivili katletmiş, 1,7 milyonluk Gazze halkını yerinden ederek en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak hâle getirmiştir. 2024-2025 UNRWA raporlarına göre açlıktan ölenlerin sayısı tahammül sınırlarını aşmıştır.⁷⁸

Haber ajanslarına göre, 7 Ağustos 2025 itibarıyla Gazze'de ölenlerin sayısı çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 61.258, yaralıları 152.045'tir. Ateşkes sonrası düzenlenen saldırılarda 9.752 kişi ölmüş, 40.004 kişi yaralanmıştır. Gazze'deki kıtlık koşullarında açlık nedeniyle ölen çocuk sayısı 96'dan 197'ye yükselmiştir. İsrail'in saldırıları Gazzeli kadınları ya öldürmüş, yaralamış ya da eşlerini kaybettirerek dul bırakmıştır.

Hamile veya yeni doğum yapan kadınlar en temel sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılmış, hayati tehlike altında kalmıştır. 9 Mart 2025 itibarıyla 15.000'den fazla kadın hayatını kaybetmiş; 2.000'den fazla kadın veya kız çocuğu kalıcı engelli hâline gel-

miştir. 162 kadın bulaşıcı hastalıklara yakalanmış, onlarcası İsrail hapishanelerinde işkence görmüştür. Ayrıca 13.901 kadın dul kalmış, 17.000 anne çocuklarını kaybetmiş, 50.000 hamile kadın fetüslerini kaybetmiştir. Bu rakamlar gün be gün artmaktadır.

27 Mayıs 2025'ten itibaren ABD güdümlü "Gazze İnsani Yardım Vakfı" tarafından kurulan sözde yardım dağıtım noktaları ölüm tuzaklarına dönüşmüş; ölü sayısı 1.706, yaralı sayısı 12.030'a ulaşmıştır.⁷⁹ İnsanları aç bırakmak ve yardım noktalarında çocuk kadın demeden öldürmek gerçek anlamda bir insanlık suçudur.

Gazzeli kadınların en büyük mücadelesi, ailelerini ve sevdiklerini işgalci İsrail güçleri ve destekçilerine karşı açlık ve yoksulluktan korumaktır. Bu zorlu imtihanlarda kadınlar, acıların en büyüğünü yaşamış, ancak onurlu duruşlarını kaybetmeden mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bazıları hastanelerde gönüllü çalışmış, bazıları yaşananları basın yoluyla dünyaya duyurmuş, bazıları eğitim faaliyetlerini sürdürmüş, bazıları ise çocuklarına yemek götürürken şehit olmuştur. Açlık ve yoksullukla mücadele eden anneler, "Çocuklarımız eklemek diye uyanıyor,

sabaha kadar açlıktan uyuyamıyorlar. Biz artık eğitim istemiyoruz, sadece karınları doysun" diyerek yaşadıkları çaresizliği dile getirmişlerdir. Anne Henadi Ubeyd, "Çocukların hiçbir ihtiyacı karşılanamıyor. Artık eğitim değil, hayatta kalmak öncelik" derken; Lina Zürbetli, "Çocuğum gece açlıktan ağladı. Ekmek için sokak sokak dolaşıyorum" diyerek durumun vahametini aktarmıştır. Refah Sınır Kapısı'nda bekleyen yardımcı annelerin saatlerce kuyrukta beklemesine neden olmuştur.⁸⁰

Besme isimli annenin anlattığı gibi, sağlık sorunları olan çocuklar yavaş yavaş ölüme sürüklenmekte, bir çocuğu sağlıklı kalsa bile diğerlerinin kaybı anneyi çaresiz bırakmaktadır. Açlık krizinin derinleştiği Gazze'de, yerdeki unları toplayan kadınlar ve bisikletle ailelerine yemek götürmeye çalışan çocuklar, yaşanan trajedinin somut örnekleridir.⁸¹

Bazı anneler, kaybettikleri çocuklarının kıyafetlerini satarak hayatta kalmaya çalışmış, evlerinden çıkan ancak döndüklerinde enkazla karşılaşan annelerin feryadı ise yaşanan acının boyutunu göstermektedir. Kimi kadınlar, takatlerinin ötesindeki yük altında ezilerek bayılmış, kimi zaman da hayatlarını kaybetmiştir. Selva isimli Gazzeli kadın, ailesini kaybettikten sonra yaşadığı açlık ve yalnızlığı, "5 gündür hiç bir şey yemedim. Başım dönüyor, yürüyemiyorum" sözleriyle ifade etmiştir ve kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir.⁸²

Gazzeli Kadınların Sağlık(sızlık)la İmtihanı

OCHA, 6 Ağustos 2025'te Gazze'de hastanelerin kapasitenin çok üzerinde olduğunu, yatak, tıbbi malzeme ve ekipman eksikliği nedeniyle hastaların sokaklarda ve yerlerde yattığını bildirerek, durumun felaketin ötesinde olduğunu vurguladı.⁸³

Filistinli kadınların bir kısmı, az sayıda yiyecekleri muhtaç ailelere dağıtarak ve kazanlarda yemek pişirerek acıyı hafiflet-

madleen gemisi

Madleen gemisi, Gazze'ye yönelik uygulanan ablukaya tepki göstermek ve bölgeye insani yardım ulaştırmak amacıyla 1 Haziran 2025 tarihinde Özgürlük Filosu Koalisyonu (Freedom Flotilla Coalition) öncülüğünde yola çıkan bir gemidir. Sicilya'nın Katanya limanından hareket eden gemi, Gazze'nin ilk kadın balıkçısı Madleen Kulab'a ithafen bu şekilde isimlendirilmiştir. Gemide temel gıda maddeleri, su arıtma kitleri, tıbbi malzemeler ve çocuklar için protezler vb. hayati öneme sahip malzemeler taşınmıştır. Madleen gemisi aracılığıyla düzenlenmiş olan bu yardım faaliyetine dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen 12 kişi gönüllü olarak katılmış ve gemide seyahat etmiştir. Gemi 9 Haziran 2025 sabahı, İsrail tarafından kuşatılarak durdurulmuş ve Aşdod Limanı'na çekilmiştir. Gemiyeye yapılan bu müdahale uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve eleştirilmiştir. Gemideki aktivistler ise kısa süre içinde sınır dışı edilmiştir. Madleen gemisi, hem taşıdığı insani yük hem de temsil ettiği ahlaki mesajla Gazze halkının yaşadığı krize dikkat çekmeye yönelik önemli bir girişim olarak tarihe geçmiştir.

meye çalışmış; enkaza dönmüş beldelerde, kendi gözyaşlarını ve kardeşlerinin gözyaşlarını silmeye, dayanışmayı sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu mübarek kadınlar, zor koşullar altında yardım ve dayanışma ile hayatta kalma mücadelesinin en onurlu örneklerini sergilemektedir.

2 Şubat 2024'te Hedaya Hamad, Han Yunus'taki el-Amal Hastanesine saldırıda hayatını kaybetti.⁸⁵ 7 Mayıs 2025'te bir ebe ve ailesi, 23 Mayıs'ta bir doktor ve dokuz çocuğu, 6 Haziran'da beş doktor ve bir hemşire, Temmuz ayında başka sağlık çalışanları şehit edilmiştir.⁸⁶ Şifa Hastanesi'ndeki kadın doğum uzmanı Fadya Malhis, binlerce yaralı ve hamileyi zor şartlarda tedavi etmeye çalıştıklarını belirtti. Elektrik ve suyun yetersizliği nedeniyle doğumlar jeneratörler ve telefon ışıklarıyla gerçekleştirildi. Malhis, "Kimsesi olmayan bebekler patlamadan kurtulup bize geliyor. Patlamanın şiddeti bize gelen bir bebeğin evin önündeki ağaca savurmuş" diyerek yaşanan trajediyi anlattı.⁸⁷

Nasır Hastanesi doktoru Ala en-Neccar'ın eşi ve dokuz çocuğu saldırıda hayatını kaybetti; acılı anne yaralı çocuğuna refakat ederken görevini sürdürmeye devam etti.⁸⁸ Gazzeli kadınlar, hastanelerde ailelerine refakat etmiş, yaralıları tedavi etmiş

Gazze'nin Gözü ve Sesi Olmaya Çalışan Gazzeli Kadınlar

Gazze'de kadın gazeteciler, 7 Ekim 2023'ten bu yana ekonomik, sosyal ve siyasi başarılarını kutlamak yerine kayıp, yıkım, açlık ve soykırımı belgelemeye çalıştı. Hind el-Hudari, ailesini bırakıp Gazze'de kalmayı ve savaşı takip etmeyi seçtiğini belirtirken, Velaa 10 aydır ailesini göremediğini ve yerinden edilmenin travmasını yaşadığını aktardı. Feryal Abdu ise uzun su kuyuklarında haberlerini hazırlamaya çalışırken zorlandığını dile getirdi.⁹¹

Foto muhabiri Emira el-Gusetin, 10 aydır yerinden edilmiş, ailesini güvende tutmaya çalışırken beş kez ölümden dönmüştür. Şuruk Esed, acil serviste haber takibi sırasında oğlunun cenazesine karşılaşmış, kısa süreliğine işini bırakmıştır. Kadın gazeteciler, mahremiyet ve temel yaşam

ve yaşanan acıları hafifletmeye çalışmıştır. Örneğin, Büşra eş-Şafii ve Necla, saldırılar sonrası ailelerini korumak için mücadele etmişlerdir. R.U. adlı kadın, İsrail'in doğumları engellemeye ve yeni nesli yok etmeye çalıştığını, çocuk ve kadınların hedef alındığını aktarmıştır.⁸⁹

Filistinli sağlıkçı kadınlar, ağır şartlara rağmen görevlerini bırakmamış; Safiye Bilbasi gibi ilk kadın ambulans şoförleri görevlerini sürdürerek insanüstü fedakârlık göstermiştir. Filistinli Esirler Cemiyeti, 2024'ü İsrail'in kadınlara yönelik en kanlı yılı olarak tanımlamış, gözaltına alınan yaklaşık 240 kadından bilgiye ulaşılamadığını belirtmiştir.⁹⁰

Bu kadınlar, Gazze'de hem sağlık hizmetlerini sürdürmek hem de aileleri ve yaralıları korumak için olağanüstü çaba sarf etmiş, direnişin ve insanlık onurunun sembolü olmuştur.

gereksinimlerinden yoksun, kaos içinde çalışmak zorunda kalmıştır.

Filistinli Gazeteciler Sendikası Başkan Yardımcısı Tahsin el-Astal, kadın gazetecilerin savaş koşullarına rağmen görevlerini sürdürdüğünü ve Filistinli kadınların medyadaki etkisini gösterdiğini vurgulamıştır. İsrail, gazetecileri hedef almış, Selam Kaddumi gibi yelek ve kask taşıyanlar dahi korunamamıştır.⁹²

16 Mart 2025'te Latife Abdullatife, Mescid-i Aksa'daki müdahaleleri aktarırken gözaltına alınmıştır.⁹³ CPJ'ye göre İsrail, Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'de 70 gazeteciyi gözaltına almış; savaş sırasında dokunulmazlığı olan basın mensuplarını da öldürmüştür. 7 Ekim 2023'ten

itibaren Gazze'de yaşamını yitiren gazeteci sayısı 227'ye ulaşmıştır. Bunlar arasında Ayat Haddura, Selam Mima, Merve Müslim ve Meryem Ebu Dakka gibi kadın gazeteciler yer almaktadır.⁹⁴

Sonuç

Filistinli kadınlar tarih boyunca işgale karşı mücadelede önemli roller üstlenmiş, günümüzde de Kudüs ve Gazze'de direnişin çeşitli alanlarında etkin olmuşlardır. Kudüslü kadınlar, özellikle Doğu Kudüs'te Şeyh Cerrah mahallesinde ailelerin evlerinden zorla çıkarılmasına karşı direnmiş, gösteri, oturma eylemleri ve Mescid-i Aksa nöbetleriyle işgale karşı kararlılıklarını göstermişlerdir. 7 Ekim 2023 saldırılarından sonra Gazzeli kadınlar sabrın, dayanmanın ve direnişin sembolü olmuş; zor koşullara rağmen dimdik ayakta durarak mücadelenin en çetin örneklerini sergilemişlerdir.

Kadınlar farklı roller üstlenmiş; kimi zaman öğretmen, doktor, hemşire, gazeteci, kimi zaman da acılarını içine gömerek ailelerini ve çocuklarını koruyan anne olarak hareket etmiştir. Bu sayede direnişçi bir neslin yetişmesine katkıda bulunmuş ve Kudüs ile Gazze'nin savunulmasında belirgin bir rol oynamışlardır.

Bu kadınlar, Gazze'de yaşanan trajediyi dünyaya duyurmaya çalışırken, hem kendi güvenliklerini hem de hayatlarını riske atmış ve direnişin sesi olmuştur.

Filistinli kadınların direnme gücünün korunabilmesi için maddi ve manevi destek sağlanmalı, Kudüs, Gazze ve kutusal mekânlarla ilgili araştırmalar, tanıtım seminerleri ve kadın odaklı medya etkinlikleri artırılmalıdır. İnsan hakları ve kadın kuruluşlarının desteği sağlanmalı; ibadethanelerde kadınların etkinlikleri güçlendirilerek bağış ve dayanışma faaliyetleri artırılmalıdır.

Uluslararası toplumun, Filistinlilerin haklarını destekleyen kararları uygulaması sağlanmalı, yurtdışındaki kadınlarla iletişim kurulup Yahudileştirme ve işgal politikalarına karşı ortak tavır alınmalıdır. Sosyal ve görsel medya, sanat ve kültürel faaliyetler kullanılarak Gazze'deki dramın yalnızca Gazzelileri ilgilendirmediği, insan hak ve onuruna yapılmış büyük bir saldırı olduğu tüm dünyaya duyurulmalıdır. Duyarsız kalındığı sürece Gazze'de ölenler yalnızca bireyler değil, insanlığımızın ta kendisi olacaktır.

Kaynakça

- 'Atâllah, Amani. *Devru'l-mer'etil-Filistiniyyeti fi'l-İntifâdati'l-Kuds* 2015. Gazze: Kudüs Uluslararası Vakfı, 2016.
- 'Avde, Dâvûd. "Minâ ve Muhammed el-Kurd; Dünyanın En Etkili Yüz İnsanı Arasındaki Şeyh Cerrah İkiizleri". *al-Ayn*. 16 Eylül 2021. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://al-ain.com/article/palestine-sheikh-jarrah-list-influencers>
- Abdülhâdî, Feyha. *Edvârü'l-mer'etil-Filistiniyye fi'l-erbe'niyyat*. el-Bira: Merkezü't-Türâsi's-Şa'bî el-Filistini, 2007.
- Abdülhâdî, Rabab. "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics, and Challenges". *Gender and Society* 12/6 (1998).
- Abuaisha, Nour Mahd Ali – Topçu, Gülşen. "Filistinli Kadın Doktor, İsrail Saldırısında 10 Çocuğundan 9'unu Kaybetti". *Anadolu Ajansı*. 24 Mayıs 2025. Erişim 31 Temmuz 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinli-kadin-doktor-israil-saldirisinda-10-cocugundan-9unu-kaybetti/3578493>
- Acar, Sezai. "Filistin'de İngiliz Manda Dönemi (1922-1939)". *Haksöz Okulu*, Haziran 2003. Erişim 28 Aralık 2019. <https://www.haksozhaber.net/okul/filistinde-ingiliz-manda-donemi-1922-1939-5046yy.htm>
- al-Assîlî, Raja – Rubayie, Nâdiye. "Devru'l-ceme'iyâti'n-niseviyyeti'l-İslâmiyye fi'l-muhâfazâti'l-Kuds ve Beytül-Lehm ve Ramallâh fi teskifi'l-mer'etil-Filistiniyye li'n-nuhûdi bi'l-mücteme'l-Mehalil-Filistini". *el-Kudsü'l-Meftûhe Üniversitesi Dergisi* 23 (Haziran 2011).
- Alqam, Nabil. *Tarihü'l-hareketi'l-vataniyyeti'l-Filistiniyye ve devru'l-mer'a fihi*. Ramallah: Merkezü'l-Türâs el-Şâbi el-Filistini, 2005.
- Anadolu Ajansı. "Filistinli Kadınlar İşgale Karşı Direnişin Ön Saflarında Yer Alıyor". *Anadolu Ajansı*. Erişim 2 Ağustos 2025. <http://v.aa.com.tr/2243837>
- Anadolu Ajansı. "İsrail'in Gazze'ye Saldırılarında Can Kaybı Son 24 Saatte 100 Artarak 61 Bin 258'e Çıktı". 7 Ağustos 2025. Erişim 7 Ağustos 2025, 17.27. <https://www.aa.com.tr/dunya>
- Annahar. "Rabî el-Hasâmî: Vahşetleri Karşısında Dehşete Kapılmadı, Meryem el-Affî; Saldırısı Gülmseyerek Karşıladi". 10 Mayıs 2021. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.annahar.com/arabic/say7at/09052021101821397>
- Aydiyye, Dîma. "Nisâu'l-Kudsi murâbitâtun fi hama'l-Kuds". Erişim 2 Ağustos 2025. <http://www.womenfpal.com/news/2014/4/20>
- Birsaygılı Mut, Peren. "Hayat el-Balbisi" X. 29 Temmuz 2025. Erişim 26 Ağustos 2025. <https://x.com/perenmut/status/1949949079116460469?s=48&t=cuSyVdU0FNmIDjBdA129MQ>
- Boyras, Turgut Alp. "Gazze'de Yetersiz Beslenmeden Ölen Çocuklar İnsani Krizin En Acı Yüzü Oldu". *Anadolu Ajansı*. Erişim 29 Temmuz 2025. <https://www.aa.com.tr>
- Calğüm, Müfid Tâhir Muhammed. *el-Hareketü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye fi'd-Diffeti'l-Ğarbiyye (1948-1993)*. Nablus: en-Necâhu'l-vataniyye Üniversitesi, Dirâsâtü'l-Ulya Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Canlı, Enes. "İsrail'in Gözaltına Aldığı Filistinli Kadın Gazeteci Şartlı Tahliyle Serbest Bırakıldı". *Anadolu Ajansı*. 18 Mart 2025. Erişim 10 Ağustos 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-gozaltina-alindi-filistinli-kadin-gazeteci-sartli-tahliyle-serbest-birakildi/3513258>
- Cündî, Esil. "Zinet Amr: 'el-Aksâ akrabü ileyye min ebnâi". Erişim 2 Ağustos 2025. <https://aja.me/g73v5>
- Dâvûd, Abdullah. *Herâiru Filistin. Nidâu'l-vatanî fi intifâdati'l-Kuds*. 5 Mart 2016. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.noonpost.com/content/10594>
- Derbâs, Nâhide. "Minâ el-Kurd; Şeyh Cerrah Mahallesinde Yaşananların Dünyaya Duyurulmasının Arkasında Genç Bir Kadın Var". *el-Arabü'l-Cedîd*. Erişim 2 Ağustos 2025. https://www.alaraby.co.uk/entertainment_media
- Dırağme, İzzet. *el-Hareketü'n-nisâiyye fi Filistin 1903-1990*. Kudüs: Mektebü Diya, 1990.
- Dijital Hafıza. "Ahmet Şukayri". Erişim 19 Haziran 2025. <https://dijitalhafiza.com/biyografiler/ahmet-sukayri>
- Ebu Ayşe, İzzettin. "Gazze'deki Kadın Gazetecilerin Hikayeleri". *Şarku'l-Avsat*. 28 Ağustos 2024. Erişim 9 Ağustos 2025. <https://turkish.aawsat.com/arap-dunyasi/5055086-gazzedeki-kadin-gazetecilerin-hikayeleri>

- ed-Düstür. "Filistinli Kadınlar İşgali Küçümseyen Bir Gülümsemeye Dünyayı Büyüleyerek Kudüs Mücadelesine Güçlü Bir Şekilde Katılıyor". *Mescid-i Aksâ'nın Kadın Muhafızları, Muhafızların Koruyucularıdır*. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.addustour.com/articles/1217287>
- el-Âmir, Sümeyye Semih Abdülfettah. *Devrül-müessesâti'n-niseviyye fi't-tahfîti'n-tenmivî fi'l-erâdiyi'l-Filistiniyye*. Nablus: Dirâsâtü'l-Ulya Fakültesi, en-Necâhu'l-vataniyye Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- el-Hacc Ahmed, Hennân. *el-Mer'etü'l-Filistiniyye ve devruha fi intifâdati'l-Kuds*. Gazze: Müessesetü'l-Kuds ed-Düvelî, 29 Aralık 2016.
- el-Hacc, Bassam Abdülhâdî. *er-Rivâyetü'n-niseviyyetü'l-Filistiniyye (1973-2000)*. Sudan: Sudan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005.
- el-Kutub, Rûla Abdurrahim Hamdi. *Devru'l-mer'eti fi sun'i'l-karâri fi'l-müessesâti'l-hukûmiyeti'l-Filistiniyye (1995-2010)*. Nablus: en-Necâhu'l-vataniyye Üniversitesi, Dirâsâtü'l-Ulya Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- el-Merkezü'l-Arabiyyü li'l-ebhâs. "el-hebbetü's-şe'biyyetü'l-Filistiniyye: helfiyâtiha ve esbâbiha ve simâtüha". *ed-Devhetü: el-Merkezü'l-Arabiyyü li'l-ebhâsi ve'd-dirâstü's-siyâsâti*. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.dohainstitute.org/ar/PoliticalStudies/Pages/Understanding-the-2021-Palestinian-Uprising-and-Resistance-Movement.aspx>
- el-Mısırî, Hulud. *en-Niseviyyetü'l-İslâmiyye ve devruha fi't-tenmiyeti's-siyâsiyyeti fi Filistin*. Beyrut: Zeytuna Merkezi.
- es-Sa'îd, Hünâdî. "İdââtün 'ala't-tecribeti'l-askeriyyeti li'l-mer'e". *el-Herakatü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye*.
- es-Sayyâd, Neyfîn. *Devru'l-munezzamâti'n-niseviyyeti'l-Makdisiyyeti fi't-temkini'l-İktisâdi li'n-nisâi'l-müntesebâti ileyya ve'l-müntefî'ati minha fi'l-fetretü'l-vâki'eti 2000-2012*. Kudüs: el-Kudüsü'l-Meftûhe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- es-Sûrânî, Gâzî. *el-Mer'etü'l-Filistiniyye ve devruha fi'l-mesâri'l-vatanî ed-dîmukrâtiyyi/"Filistinli Kadın ve Ulusal Demokratik Süreçteki Rolü"*. *el-Hivârü'l-mütemeddîn*, 2017. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.ahevar.org/debat/files/550881.pdf>
- et-Tanânî, Emel. "Heli'l-mer'etil-Filistiniyye Ğeribetun 'ani'l-İntifâdeti". Erişim 2 Ağustos 2025. <https://hadfnews.ps/post/2015>
- Ferhât, Reem. *Devru'l-mer'eti'l-Mekdisiyyeti fi'd-difâi 'ani'l-Kuds fi zilli me'reketi seyfi'l-Kuds*. Gazze: Kudüs Uluslararası Vakfı, 2021.
- Fleischmann, Ellen L. *The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948*. California: University of California Press, 2003.
- Hamdan, Eşref - vd. *el-Mer'etü fi'l-mevâki'i sun'i'l-karar*. Ramallah: Filistin Merkezi İstatistik Dairesi, Kadın İşleri Bakanlığı, 2020.
- Helvânî, Henâdî. "Mürâbitetü'l-Aksâ". Erişim 2 Ağustos 2025. <https://palinfo.com/news/2019/05/31/272822>
- Hilal, Amira. *Tektikâtü't-tecâvüzi ve'l-münâvereti 'inde mer'eti'l-Filistiniyye fi zilli vücûdi'l-isti'mâri's-suhuyûn: Cidârü'l-fasli'l-unsûriyyi nümûzecen*. Batı Şeria: Bîrzeyt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC). *In Memoriam*. Erişim 6 Ağustos 2025. <https://www.ifrc.org/who-we-are/international-red-cross-and-red-crescent-movement/memoriam>
- İbrahim, Meryem. "el-Meklûbetü ve'l-bâlûnât". Erişim 2 Ağustos 2025. <https://aja.me/2zzta>
- Jundi, Aseel. "Fâtima Hidir... Münâdiletün Yeşğiluha hum el-Kuds ve'l-Aksâ". *Aljazeera*. 25 Şubat 2018. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://aja.me/4dtk5>
- Kudüs Valiliği Resmî Sitesi. "Kudüs Valiliğinin 16 Mart 2022 Çarşamba Akşamı 'En Önemli İhlaller Gelişmeler ve İhlaller' Konulu Bülteni". Erişim 2 Ağustos 2025. http://www.jerusalemgov.ps/ar_page.aspx?id=qcPjNa3172192749aqcPjJn
- Kudüs Valiliği Resmî Sitesi. "Kudüs Valiliğinin 21 Nisan 2022 Çarşamba Akşamı 'En Önemli Gelişmeler ve İhlaller' Konulu Bülteni". Erişim 2 Ağustos 2025. http://www.jerusalemgov.ps/ar_page.aspx?id=qcPjNa3172192749aqcPjJn
- Kudüs Valiliği Resmî Sitesi. "Kudüs Valiliğinin 22 Şubat 2022 Çarşamba Akşamı 'En Önemli Gelişmeler ve İhlaller' Konulu Bülteni". Erişim 2 Ağustos 2025. http://www.jerusalemgov.ps/ar_page

aspx?id=qcPJiNa3172192749aqcPJiN

Laha Online. "el-Mürâbitâtü fi'l-Mescidi'l-Aksâ: Kasasun li Butûletin Yevmiyye". Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.lahaonline.com/articles/view>

Maannews. "Yaralılar ve Tutuklamalar, İşgal Güçleri Bâbü'l-Âmûd Gösterilerini Bastırıyor". Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.maannews.net/news/>

Madanoğlu, Ömer Faruk. "Şifa Hastanesi Doktoru Fadya Malhis Yaşadıklarını AA'ya Anlattı". *Anadolu Ajansı*. 10 Eylül 2024. Erişim 31 Temmuz 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sifa-hastanesi-doktoru-fadya-malhis-gazdede-yasadiklarini-aaya-anlatt/3326515>

Majed, Mohamed – Erdem, Ömer. "İsrail'in Gazze'ye Saldırılarındaki 1047 Sağlık Çalışanı Öldü". *Anadolu Ajansı*. 23 Ekim 2024. Erişim 9 Ağustos 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-gazze-ye-saldirilarinda-1047-saglik-calisan-oldu/3371557>

Ömer, Abdullah Marûf. *Hibetü'l-Makdisiyyin ve's-sirâ'u 'ale'l-Kudsi ve mâlâtîhi. el-Cezire Araştırmaları Merkezi*. 20 Mayıs 2021. Erişim 20 Mayıs 2021. <https://studies.aljazeera.net/ar/article/5003>

Öz Yıldız, Seda. "Filistin'de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997". *FAD Filistin Araştırmaları Dergisi* 6 (Kış 2019), 33-55.

Sâbit, Nevâr – Ca'birî, Kemal. "er-Ribâtü ve'l-mürâbitetü tehlilâtü'n-nidâli's-şe'biyyi fi'l-Kuds". *Mecelletü'l-Fusha*. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://short.arab48.com/short/FZWG>

Safa. "Bâbü'r-Rahme, Sirâ'un İsrâ'îlî 'alâ hüviyyetihi". 22 Şubat 2022. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://safa.ps/p/322581>

Şarku'l Avsat. "Gazzeli Kadınlar Dünya Kadınlar Gününde Ölüme ve Açlığa Mahkum". 8 Mart 2024. Erişim 30 Temmuz 2025. <https://turkish.aawsat.com/dunya/4899611-gazzeli-kadınlar-dunya-kadınlar-gününde-ölüme-ve-açlığa-mahkum>

Şerîh, Esmâhan. "el-Müevvikâtü'l-müşâreketü's-siyâsiyyetü li'l-mer'eti'l-Filistiniyye". *el-Herakatü'n-nisâsiyyetü'l-Filistiniyye*. ed. Abdülkâdir Yasin, el-Vard Gazete Kütüphanesi.

Tergek, Şehman. *İngiltere, ABD ve Siyonizm Üçgeni: el-Nakba'ya Giden Yol*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Touma, Juliette. "Gazze'de Ölen Çocuklar İçin Zaman Daralıyor: Dünya Onları Kurtarmak İçin Harekete Geçecek mi?". 14 Temmuz 2025. Blog Yazısı. Erişim 17 Temmuz 2025, 19.40.

TRT Haber, "Katil İsrail, Nasır Hastanesi'ne Hava Saldırısı Düzenledi: Çok Sayıda Ölü ve Yaralı Var", Instagram, Erişim 25 Ağustos 2025. <https://www.instagram.com/reel/DNxV35q0iNR/>

TVNET, "İsrail Ablukası Gazzeli Kadını Bakın Ne Hale Getirmiş: Açlıktan Yürüyemiyorum!". Erişim 8 Ağustos 2025. https://www.youtube.com/watch?v=7Ojh_4GvwNo

Udvân, Nîsan. *en-Nidâli's-şe'biyyü'l-ımkâniyyâtü ve'l-fe'âliyyât. el-Arabiyyi'l-cedid*. Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.alaraby.co.uk/politics>

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA oPt). "Humanitarian Situation Update # 307 Gaza Strip". 23 Temmuz 2025. Erişim 9 Ağustos 2025. <https://www.ochaopt.org/content/humanitarian-situation-update-307-gaza-strip>

UNRWA. 90. Durum Raporu. 15 Mart 2024. Erişim 22 Mart 2024. <https://www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-90-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-Jerusalem>

Wafa. "Ocak 2022'de Mescid-i Aksâ'ya Yönelik En Belirgin İhlaller". Erişim 2 Ağustos 2025. http://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=vDcDpwa28045305651avDcDpw

World Health Organization – Occupied Palestinian Territory Office (@WHOoPt). X paylaşımı, 6 Ağustos 2025. Erişim 9 Ağustos 2025. <https://x.com/WHOoPt/status/1953021621247017383>

Yiğit, İsmail. "Ribât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/76. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Yusuf, Cuma Selâme. "Devrül-mer'eti fi'l-muhâfezati 'ala'l-Aksâ". Erişim 2 Ağustos 2025. <https://www.yousefsalama.com/index.php/news/View?id=2024>

Dipnot

1. Bu konuda Türkiye'de daha önce yapılmış bir çalışma için bk. Öz Yıldız, "Filistin'de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997", 33-55.
2. Sözlükte "düşman saldırılarını önlemek için sınır boylarında nöbet tutmak" anlamında mastar olan ribât kelimesi Kur'an-ı Kerim'de "ribâtü'l-hayl" (cihad için bağlanıp beslenen atlar) şeklinde geçer (el-Enfâl 8/60). Ribât terimi hadislerde, Allah yolunda savaşmak için atların hazır tutulmasının yanı sıra daha çok "nöbet tutmak" ve "sınır muhafızları" anlamlarında kullanılmıştır. Bk. Yiğit, "Ribât".
3. Öz Yıldız, "Filistin'de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997", 33-34.
4. Hilal, Tektikâtü't-tecavüzi ve'l-münâvereti 'inde mer'eti'l-Filistiniyye fi zilli vücûdî'l-histi'mâri's-suhûnî: Cidârü'l-fasli'l-unsûriyyi nümûzen, 37.
5. Hamdan – vd, el-Mer'etü fi'l-mevâki'i sun'î'l-karar.
6. Dırağme, el-Hareketü'n-nisâiyye fi Filistin 1903-1990, 28.
7. Ferhât, Devrül-mer'eti'l-Mekdisiyyeti fi'd-difâ'i 'ani'l-Kuds fi zilli me'reketi seyfi'l-Kuds. 3-4; el-Misrî, en-Niseviyyetü'l-İslâmiyye ve devruha fi't-tenmiyyeti's-siyâsiyyeti fi Filistin, 60-61.
8. İngilizlerin Filistin'deki Manda Dönemi hakkında bilgi için bk. Acar, "Filistin'de İngiliz Manda Dönemi (1922-1939)".
9. Dırağme, el-Hareketü'n-nisâiyye fi Filistin 1903-1990, 40; el-Âmir, Devrül-müessesâti'n-niseviyye fi't-tahfîti'n-tenmiwî fi'l-erâdiyi'l-Filistiniyye, 17-18; el-Hacc, er-Rivâyetü'n-niseviyyetü'l-Filistiniyye (1973-2000), Giriş; Amani 'Atâllah, Devrül-mer'etil-Filistiniyyeti fi'l-İntifâdatü'l-Kuds 2015, 11.
10. Calğüm, el-Hareketü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye fi'd-Diffeti'l-Ğarbiyye (1948-1993), 29.
11. Fleischmann, The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948. 26; Âmir, Devrül-müessesâti'n-niseviyye, 17-18; el-Hacc, er-Rivâyetü'n-niseviyyetü'l-Filistiniyye, Giriş.
12. Abdülhâdi, Edvârü'l-mer'eti'l-Filistiniyye fi'l-er-be'niyyat, 23, 39.
13. es-Sayyâd, Devrül-munezzamâti'n-niseviyyeti'l-Makdisiyyeti fi't-temkîni'l-İktisâdi li'n-nisâil-müntesebâti ileyha ve'l-müntefâti minha fi'l-fetretü'l-vâki'eti 2000-2012, 40-41; Şerîh, "el-Müevvikâtü'l-müşâreketü's-siyâsiyyetü li'l-mer'eti'l-Filistiniyye", 246; el-Kutub, Devrül-mer'eti fi sun'î'l-karârî fi'l-müessesâti'l-hukûmiyyeti'l-Filistiniyye (1995-2010), 29.
14. Alqam, Tarihü'l-hareketü'l-vataniyyeti'l-Filistiniyye ve devrül-mer'a fihî, 78; Ferhât, Devrül-mer'eti'l-Mekdisiyye, 4.
15. al-Assîlî - Rubayie, "Devrül-ceme'iyâtü'n-niseviyyeti'l-İslâmiyye fi'l-muhâfezâti'l-Kuds ve Beytül-Lehm ve Ramallâh fi teskîfi'l-mer'eti'l-Filistiniyye li'n-nuhûdi bi'l-mücteme'i'l-Mehalli'l-Filistini", 129.
16. Fleischmann, The Nation and Its "New" Women, 78.
17. Alqam, Tarihü'l-hareketü'l-vataniyyeti'l-Filistiniyye, 78.
18. Abdulhadi, Edvârü'l-mer'eti'l-Filistiniyye, 32.
19. el-Misrî, en-Niseviyyetü'l-İslâmiyye, 63; el-Hacc, er-Rivâyetü'n-niseviyyetü'l-Filistiniyye, Giriş.
20. Tarab Abdülhâdi: Filistinli Müslüman feminist aktivist ve öncü, Arap Kadınlar Birliği üyesi ve İngiliz Mandası döneminde kurulan ilk Filistinli kadın örgütü olan Filistinli Arap Kadınlar Birliği'nin kurucularındandır.
21. Âmir, Devrül-müessesâti'n-niseviyye, 19; el-Misrî, en-Niseviyyetü'l-İslâmiyye, 64; es-Sa'îd, "İdââtün 'alâ't-tecribeti'l-askeriyyeti li'l-mer'e", 270-271.
22. Fleischmann, The Nation and Its "New" Women, 89; Ferhât, Devrül-mer'eti'l-Mekdisiyye, 5; el-Kutub, Devrül-mer'eti fi sun'î'l-karâr, 28.
23. Alqam, Tarihü'l-hareketü'l-vataniyyeti'l-Filistiniyye 42, 93.
24. Abdülhâdi "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics, and Challenges," 669; Ayrıca bk. Öz Yıldız, "Filistin'de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997", 38.
25. Âmir, Devrül-müessesâti'n-niseviyye, 21.
26. Ömer, Hibetü'l-Makdisiyyin ve's-sirâ'u 'ale'l-Kudsi ve mâlâtîhi.

27. Birsaygılı Mut, "Hayat el-Balbisi".
28. Abdulhadi, Edvârü'l-mer'etü'l-Filistiniyye, 55.
29. es-Sûrânî, el-Mer'etü'l-Filistiniyye ve devruha fi'l-mesârî'l-vatanî ed-dîmukrâtiyyi " Filistinli Kadın ve Ulusal Demokratik Süreçteki Rolü", 11-12.
30. Ahmed Şukeyrî: Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurucusu ve ilk başkanı, eski Arap Ligi Genel Sekreter Yar-dımcısı ve Suudi Arabistan'ın BM nezdindeki eski büyükelçisi. Ayrıntılı bilgi için bk. Dijital Hafıza, "Ahmet Şukayri".
31. 'Assîlî - Rubâyie, Devrû'l-cem'iyâtî'n-niseviyyetü'l-İslâmiyye, 129; Şerîh, "el-Müevvikâtü'l-müşâreketü's-siyâsiyye, 248.
32. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 7; Calğûm, el-Hareketü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye, 132.
33. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 6; Sûrânî, el-Mer'etü'l-Filistiniyye ve devruha, 12.
34. Sa'îd, "İdââtün ala't-tecribetü'l-askeriyyeti li'l-mer'e", 280.
35. Calğûm, el-Hareketü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye, 137-138.
36. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 7; Calğûm, el-Hareketü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye, 132.
37. Calğûm, el-Hareketü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye, 135.
38. Atâllah, Devru'l-mer'etü'l-Filistiniyyeti fi'l-intifâdatü'l-Kuds 2015, 6.
39. Calğûm, el-Hareketü'n-nisâiyyetü'l-Filistiniyye, 150-151.
40. Dâvûd, Herâiru Filistîn, Nidâu'l-vatanî fi intifâdatü'l-Kuds.
41. Udvân, en-Nidâlûş-şeb'iyyü'l-İmkâniyyâtü ve'l-fe'âliyât, el-Arabiyyü'l-cedid.
42. Dâvûd, Herâiru Filistîn, Nidâu'l-vatanî fi intifâdatü'l-Kuds.
43. Dâvûd, Herâiru Filistîn, Nidâu'l-vatanî fi intifâdatü'l-Kuds.
44. et-Tanânî, "Helî'l-mer'etü'l-Filistiniyye Ğerîbetun 'anî'l-İntifâdeti".
45. Aydiyye, "Nisâu'l-Kudsi murabitâtun fi hamâ'l-Kuds".
46. Cündî, "Zinet Amr: 'el-Aksa akrabü ileyye min ebnâi".
47. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 8; Dâvûd, Herâiru Filistîn.
48. Udvân, en-Nidâlûş-şeb'iyyü'l-İmkâniyyâtü ve'l-fe'âliyât.
49. Dâvûd, Herâiru Filistîn, Nidâu'l-vatanî fi intifâdatü'l-Kuds.
50. Jundi, "Fâtima Hıdır... Münâdiletün Yeşjiluha hum el-Kuds ve'l-Aksa".
51. Safa, "Bâbü'r-Rahme, Sirâ'un İsrâilî 'alâ hüviyyetihi".
52. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 8.
53. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 8.
54. İbrahim, "el-Meklûbetü ve'l-bâlünât".
55. el-Merkezü'l-Arabiyyü li'l-ebhâs, "el-hebbetü'ş-şeb'iyyetü'l-Filistiniyye: helfiyâtiha ve esbâbiha ve simâtüha".
56. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 17.
57. ed-Düstür, "Filistinli Kadınlar İşgali Küçümseyen Bir Gülümsemeye Dünyayı Büyüleyerek Kudüs Mücadelesine Güçlü Bir Şekilde Katılıyor".
58. Maanews, "Yaralılar ve Tutuklamalar, İşgal Güçleri Bâbü'l-Âmüd Gösterilerini Bastırıyor".
59. Anadolu Ajansı, "Filistinli Kadınlar İşgale Karşı Direnişin Ön Saflarında Yer Alıyor".
60. Anadolu Ajansı, "Filistinli Kadınlar İşgale Karşı Direnişin Ön Saflarında Yer Alıyor".
61. Annahar, "Rabî el-Hasâmî: Vahşetleri Karşısında Dehşete Kapılmadı, Meryem el-Affî; Saldırıyı Gülümse-yerek Karşladı".
62. Anadolu Ajansı, "Filistinli Kadınlar İşgale Karşı Direnişin Ön Saflarında Yer Alıyor".
63. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 16.
64. Derbâs, "Minâ el-Kurd; Şeyh Cerrah Mahallesinde Yaşananların Dünyaya Duyurulmasının Arkasın-da Genç Bir Kadın Var".

65. Derbâs, "Minâ el-Kurd; Şeyh Cerrah Mahallesinde Yaşananların Dünyaya Duyurulmasının Arkasın-da Genç Bir Kadın Var".
66. 'Avde, "Minâ ve Muhammed el-Kurd; Dünyanın En Etkili Yüz İnsanı Arasındaki Şeyh Cerrah İkiizleri".
67. Wafa, "Ocak 2022'de Mescid-i Aksa'ya Yönelik En Belirgin İhlaller".
68. Kudüs Valiliği Resmî Sitesi, "Kudüs Valiliğinin 16 Mart 2022 Çarşamba Akşamı 'En Önemli İhlaller Ge-lişmeler ve İhlaller' Konulu Bülteni".
69. Kudüs Valiliği Resmî Sitesi, "Kudüs Valiliğinin 22 Şubat 2022 Çarşamba Akşamı 'En Önemli Geliş-meler Ve İhlaller' Konulu Bülteni".
70. Kudüs Valiliği Resmî Sitesi, "Kudüs Valiliğinin 21 Nisan 2022 Çarşamba Akşamı 'En Önemli Geliş-meler Ve İhlaller' Konulu Bülteni".
71. el-Merkezü'l-Arabiyyi li'l-Ebhâs, "el-hebbetü'ş-şeb'iyyetü'l-Filistiniyye: helfiyâtiha ve esbâbiha ve simâtüha".
72. Ferhât, Devru'l-mer'etü'l-Mekdisiyye, 21.
73. Âmir, Devrû'l-müessesâtî'n-niseviyye, 34.
74. el-Hacc Ahmed, "el-Mer'etü'l-Filistiniyye ve devruha fi intifâdatü'l-Kuds", 9; Helvânî, "Mürâbitetü'l-Ak-sa".
75. Sâbit - Cabirî, "er-Ribâtü ve'l-mürâbitetü tehvilâtü'n-nidâlîş-şeb'iyyi fi'l-Kuds".
76. el-Hacc Ahmed, "el-Mer'etü'l-Filistiniyye ve devruha, 9; Helvânî, "Mürâbitetü'l-Aksa".
77. Laha Online, "el-Mürâbitâtü fi'l-Mescidü'l-Aksa: Kasasun li Butületin Yevmiyye".
78. UNRWA, 90. Durum Raporu.; Touma, "Gazze'de ölen çocuklar için zaman daralıyor: Dünya onları kurtar-mak için harekete geçecek mi?"; Laha Online, "el-Mürâbitâtü fi'l-Mescidü'l-Aksa: Kasasun li Butületin Yev-miyye".
79. Anadolu Ajansı, "İsrail'in Gazze'ye saldırılarında can kaybı son 24 saatte 100 artarak 61 bin 258'e çıktı".
80. Boyraz, "Gazze'de yetersiz beslenmeden ölen çocuklar insani krizin en acı yüzü oldu".
81. Boyraz, "Gazze'de yetersiz beslenmeden ölen çocuklar insani krizin en acı yüzü oldu".
82. TVNET, "İsrail Ablukası Gazzeli Kadını Bakın Ne Hale Getirmiş: Açlıktan Yürüyemiyorum!".
83. Bk. World Health Organization – Occupied Palestinian Territory X hesabı.
84. Majid - Erdem, "İsrail'in Gazze'ye saldırılarında 1047 sağlık çalışanı öldü".
85. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC), In Memoriam.
86. Bk. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA oPt). "Humanitarian Situa-tion Update # 307 Gaza Strip".
87. Madanoğlu, "Şifa Hastanesi doktoru Fadya Malhis yaşadıklarını AA'ya anlattı".
88. Abuaisha - Topçu, "Filistinli Kadın Doktor, İsrail Saldırısında 10 çocuğundan 9'unu kaybetti".
89. Şarku'l Avsat. "Gazzeli Kadınlar Dünya Kadınlar Gününde Ölüme ve Açlığa Mahkum".
90. Şarku'l Avsat. "Gazzeli Kadınlar Dünya Kadınlar Gününde Ölüme ve Açlığa Mahkum".
91. Şarku'l Avsat. "Gazzeli Kadınlar Dünya Kadınlar Gününde Ölüme ve Açlığa Mahkum".
92. Ebu Ayşe, "Gazze'deki kadın gazetecilerin hikayeleri".
93. Canlı, "İsrail'in gözaltına aldığı Filistinli kadın gazeteci şartlı tahliyle serbest bırakıldı".
94. TRT Haber, "Katil İsrail, Nasır Hastanesi'ne Hava Saldırısı Düzenledi: Çok Sayıda Ölü ve Yaralı Var".